

KIBRIS ADASINDA *ÂDET-İ AĞNÂM* VERGİSİ (1570-1603)

MEHMET DEMİRYÜREK*

Giriş

Bu çalışmanın amacı Kıbrıs'ın Osmanlı yönetimi altında bulunduğu ilk 33 yılda (1570-1603) Kıbrıs'tan tahsil edilen *âdet-i ağnâm* vergisini incelemek ve değerlendirmektir. *Âdet-i ağnâm* vergisi “küçükbaş hayvandan alınan bir vergi”¹ veya “koyun ve keçiden alınan vergi” olarak bilinmektedir². Bununla birlikte domuz da küçükbaş bir hayvandır ancak ondan alınan vergi *bid'at-i henâzir* adıyla bilinmektedir. *Resm-i ganem* veya *koyun resmi* de denilen bu vergi koyun ve keçiden alınan bir vergiydi ve kuzu ile oğlaktan ayrıca vergi alınmazdı³. Osmanlı İmparatorluğu genelinde tahsil edilen söz konusu vergi, adanın fethinden sonra hazırlanan 1572 tarihli Kıbrıs Tahrir Defteri'nde de ayrıntılı olarak yer almıştır. *Defter-i Mufassal-ı Livâ-yı Kıbrıs* adlı bu defter, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde (*Kuyud-ı Kadime*) muhafaza edilmektedir. Özellikle Halil İnalçık⁴, Recep Dünder⁵ ve Ronald Jennings⁶ söz konusu deftere dayanarak yaptıkları çalışmalarda

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çorum/TÜRKİYE, mehmetdmryrk@gmail.com

¹ Feridun Emecen, “Ağnâm Resmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1998, s. 478.

² Mithat Sertoğlu, “Ağnâm Resmi”, *Osmanlı Tarih Lügatı*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2015, s. 10; Mehmet Ali Ünal, “Âdet-i Ağnâm”, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 10; Mehmet Zeki Pakalın, “Âdet-i Ağnâm”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, s. 20-21.

³ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 5 (1947), s. 485-486.

⁴ Halil İnalçık, “Ottoman Policy and Administration in Cyprus after the Conquest”, *Kıbrıs Tahrir Defterleri: Mufassal, İcmâl ve Derdest*, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, Ankara 2013, s. 23-34.

⁵ Recep Dünder, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Malatya 1998.

⁶ Ronald C. Jennings, *Village Life in Cyprus at the Time of the Ottoman Conquest*, (Ed.) M. Akif Erdoğan, Ali Efdal Özkul, Isis Press, İstanbul 2009; Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World*, New York University Press, New York and London 1993; Ronald Jennings, “The Population, Taxation, and Wealth in the Cities and Villages of Cyprus, According to the Detailed Population Survey (Defter-i Mufassal) of 1572”, *Journal of Turkish Studies*, sy. 10 (1986), ss. 175-189.

Kıbrıs'tan tahsil edilen *âdet-i ağnâm* hakkında çeşitli bilgiler vermişlerdir. Kaynak aynı olduğu için birçok bilgi de ortaktır. Halil İnalçık Osmanlıların Kıbrıs'tan tahsil ettiği ağnâm vergisini iki koyuna bir akçe⁷ olarak ifade etmiştir. Çünkü Kıbrıs kanunnamesinde 2 koyundan 1 akçe alınacağı yazılıdır. Recep Dünder, doktora tezi olan çalışmasında, Kıbrıs kanunnamesinde bulunan *âdet-i ağnâm* ile ilgili hükmü belirttikten sonra, Halil Sahillioğlu'na atfen, 1571-1572 döneminde bu vergiden 104.374 akçe gelir elde edildiğini, söz konusu miktar az olduğu için koyun ve keçi beslemenin revaçta olmadığını anlaşıldığını belirtmektedir. Dünder ayrıca bahsi geçen tahrir defterine dayanarak Kıbrıs nahiyelerindeki *âdet-i ağnâm* miktarını tablo halinde sunmuş (toplam 101.768 akçe) ve en fazla koyunun Pendaya nahiyesinde, en az koyunun ise Mağusa Nahiyesinde mevcut olduğunu yazmıştır⁸. Jennings de Kıbrıs'ta koyun beslemenin ikinci derecede önem arz ettiğini, birçok köyde hiç koyun olmadığını, koyun bakımından en zengin nahiyenin Pendaya, en fakirinin ise Mağusa olduğunu belirtmiştir. Kıbrıs kanunnamesinde her iki koyun için bir akçe *âdet-i ağnâm* tahsil edilmesi kararlaştırıldığından, Jennings⁹ tahrir defterindeki miktardan hareketle incelediği köylerdeki koyun sayısı hakkında hesaplamalar yapmış ve köylerdeki kişi başına düşen koyun sayılarını tespit etmiştir. Çalışmasının ekinde ise 4 tablo bulunmaktadır. Birinci tabloda incelediği 174 köyden koyun sahibi olan köylerin sayısını, ikinci tabloda bazı köylerde bulunan koyun sayısını, üçüncü tabloda bazı köylerde kişi başına düşen koyun sayısını ve dördüncü tabloda ise incelediği 174 köydeki toplam koyun sayısını (toplam 81.521) sunmuştur¹⁰. Dünder ve Jennings'in çalışmaları tahrir defteri verilerine dayalı olup başka bir kaynağa dayanmazlar. Diamond Jenness ise XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki ağnâm vergisi ile ilgili kısa bilgi vermekte ve koyun ile keçinin tarihin ilk dönemlerinden beri ada ekonomisinde hayatı rol oynamasına rağmen eski yazarların bu konudan nadiren bahsetmelerinin dikkat çekici olduğu belirtmektedir¹¹. Kıbrıs'tan tahsil edilen *âdet-i ağnâm* vergisinin miktarını mali kayıtlara dayanarak açıklayan ilk çalışma

⁷ İnalçık bu çalışmasında "1 Akcha for each two sheep" olarak ifade etmiş de herhalde bu sehven öyle yazılmıştır. Aslı "1 Akcha for each two sheep" olmalıdır." İnalçık, "Ottoman Policy and Administration in Cyprus after the Conquest", s. 27.

⁸ Dünder, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, s. 242-243.

⁹ Jennings, *Village Life in Cyprus at the Time of the Ottoman Conquest*, s. 82-84. Jennings'in, "The Population, Taxation, and Wealth in the Cities and Villages of Cyprus, According to the Detailed Population Survey (Defter-i Mufassal) of 1572", başlıklı çalışması da 64 numaralı Kıbrıs tahrir defterine dayanmakta olup genel bir değerlendirme şeklindedir. Diğer vergilerle birlikte zaman zaman bazı köylerdeki ağnâm vergisine de değinilmiştir. Örneğin bkz, a.g.m., s. 177, 184.

¹⁰ Jennings, *Village Life in Cyprus at the Time of the Ottoman Conquest*, s. 152-154.

¹¹ Diamond Jenness, *The Economics of Cyprus: A Survey to 1914*, McGill University Press, Montreal 1962, s. 91.

ise Halil Sahillioğlu tarafından yapılan ve Recep DüNDAR'ın da atıfta bulunduğu 1571-1572 yılı bütçesi ile ilgili çalışmadır.¹² Buna göre 8 Ekim 1571-8 Ekim 1572 dönemini kapsayan Kıbrıs bütçesinde bu kalemden 104.374 akçe gelir elde edilmiştir¹³. Toplam bütçe geliri 7.293.954 akçe olduğundan söz konusu kalemin bütçe içindeki yeri % 1,43'tür. Bu oran *âdet-i ağnâm*ın Osmanlı Devleti'nin genel bütçesi içindeki yerine oldukça yakındır. Arslanboğa'ya göre Osmanlı Devleti'nin 1589-90 malî yılında *âdet-i ağnâm*dan elde ettiği gelir 6.023.499 akçe olup genel bütçe içindeki yeri % 1,64'tür. Söz konusu gelirin 5.963.937 akçesi Rumeli Vilâyeti'nden, 59.562 akçesi ise Anadolu Vilâyeti'nden elde edilmiştir¹⁴. Kadir Arslanboğa ile Ahmet Arslantürk'ün Kıbrıs'ın Ağustos 1598-Nisan 1599 dönemini kapsayan bütçe çalışmasında ise *âdet-i ağnâm* vergisi *resm-i ağıl*, *resm-i kivâre* (kivâre) ve *bid'at-i henâzîr* ile birlikte, incelenen bütçe defterinde öyle kaydedildiği için, tek kalem olarak verilmiş ve toplam 200.000 akçelik gelir elde edildiği belirtilmiştir¹⁵. Ancak söz konusu 200.000 akçenin ne kadarının doğrudan *âdet-i ağnâm* vergisi olduğu belli değildir. Görüldüğü üzere Halil Sahillioğlu'nun yayını bir tarafa bırakılırsa fetihten sonraki ilk 33 yılda Kıbrıs'taki *âdet-i ağnâm* vergisinin nasıl bir seyir izlediği konusunda kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır¹⁶. Dolayısıyla bu araştırma 16.yy sonlarında Kıbrıs'ta tahsil edilen ağnâm vergisini incelemeyi ve değerlendirmeyi hedeflemektedir.

¹² Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, sy. 7/8 (1967), s. 1-33.

¹³ Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", s. 21.

¹⁴ Kadir Arslanboğa, "1589-90 Malî Yılına Ait Osmanlı Devleti Bütçesi'nin Oluşturulması ve İncelenmesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 36 (2013), s. 115, 116, 124.

¹⁵ Kadir Arslanboğa-Ahmet Arslantürk "Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs Adası'nın Ağustos 1598 ile Nisan 1599 Tarihleri Arasındaki Gelir ve Giderlerinin Tahlili", *History Studies*, sy. 5 (2014), s. 16, 21. Demircan'a göre Bozcaada'da "koyun vergisi hep ağıl resmi ile birlikte" toplamıştır. Bkz. Yasemin Demircan, "XV-XVII Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Çeşitli Yönleriyle Küçükbaş Hayvancılık", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi)*, sy. 24 (2008), s. 76.

¹⁶ Bununla birlikte 18. ve 19. yüzyıllar söz konusu olduğunda genel olarak Kıbrıs'ta tahsil edilen vergilerle ilgili önemli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin bkz, Ali Efdal Özkul, "The Ottoman Empire's Tax Policy in the Eighteenth Century Cyprus", *Archivum Ottomanicum Special Cyprus Issue*, sy. 32 (2015), ss. 53-81; Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti (1750-1800)*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazimağusa 2000, ss. 289-301; Mehmet Demiryürek, "1826 Düzenlemesinden Sonra Kıbrıs İhtisâb Rûsûmu (1828-1838)", *Bellelen*, sy. 276 (2012), ss. 553-605; Güven Dinç, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2010, p. 295-304; Güven Dinç, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs Saray Vergisi", *9. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, Gazimağusa, KKTC, 24-25 Nisan 2014, ss. 153-164; Haydar Çoruh, *II. Mahmut Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî ve İctimatî Yapısı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008, s. 341-363. Hasan Samani, *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1778)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2006, s. 214-251.

Bir Osmanlı Kanunnamesi: “Kanun-ı Rüsûm-ı Âdet-i Ağnâm ve Resm-i Ağıl Nicedir?”

Feridun Emecen’e göre Fatih Sultan Mehmet’e ait kanunnamede *âdet-i ağnâm* 3 koyuna 1 akçe olarak tespit edilmiştir. Daha sonra bu oran 2 koyuna 1 akçeye yükseltilmiştir¹⁷. Şubat 1596 tarihli Osmanlı Kanunnamesi’ne göre ise,

“Âdet-i ağnâm her bir koyundan mîri için bir akçe alınur ve her üç yüz koyunda resm-i ağıl beş akçe alınur ve her yüz koyunda yiğirmi beş akçe cem’ iden kullar alub min-ba’d zikr olunandan ziyâde ve noksan alınmaz deyü ferman olunub maliyye ve divân-ı hümâyûn tarafından hükümler virilmiştir. Tahriren fi Cemâziyelahir sene erba ve elf tarihinde¹⁸ bu bid’at-i seyyieyi Sinan Paşa ihdâs eylemiştir. Hâlâ âdet-i ağnâm bir koyundan bir akçe alınmak havass-ı hümâyûna mahsûsdur. Sair erbâb ve Beylerbeyi ve Sancakbeyi hasslarından ve vakıfdan da iki koyundan bir akçe alınmak kanundur, kadimdir. Bir sipahiye resm-i ağıl tayin olundukda ağıl resmi üç yüz koyundur, beş akçe alınur. Bu minvâl üzere kanun-ı kadimdir.

Mîri âdet-i ağnâmde re’s bir yıl evvelidir. Mah-ı Abril oldukda sene-i sâniide vâki’ olan bir yıl evveline varınca her kimin elinde ne mikdar koyun bulunur ise koyun hakkı cem’ine memur olanlar defter idüb koyun başına bir akçe alurlar ve Yörük Taifesinin dahi âdet-i ağnâmı bir yıl atide alınur. Kanun-ı kadimdir. Zuama ve erbâb-ı tîmar ve gayrilerinin âdet-i ağnâm cem’i zamanı koyun tamam dölün dökçükden sonra mah-ı Mayıs içinde kuzusuyla addolunub kanun-ı kadim bunlara iki koyuna bir akçe alınur. Mayısın ol gününü kimin tahviline düşmüş ise koyun hakkı anın olur. Kanundur. Sadâtdan ve ashâb-ı menâsıb ve bi-l-cümle padişah kulu olanlardan eğer tımarlı ve eğer ulüfeli âdet-i ağnâm askerîde yüz elli koyundan virmeyüb bundan ziyâdesinin virmek için ahkâm-ı şerif virilüb kanun olmuşdur. Âdet-i ağnâm cem’i zamanı Mayıs içinde sayılır. Ol zaman mu’teberdir. Hâlâ Mayıs evveline itibar olunur. Koyun tamam dölün dökçükden sonra kuzusuyla addolunur. Ağıl resminin zamanı koyun dölü alınmak için ağıla girdiği zaman mu’teberdir. Üç yüz koyundan kanun üzere beş akçe alınur. Min-ba’d ziyâde alınmaya deyü ferman sâdir olmuşdur¹⁹.

1596 yılını taşıyan yukarıdaki kanunda açıkça *âdet-i ağnâm*ın her bir koyundan

¹⁷ Emecen, “Ağnâm Resmî”, s. 478.

¹⁸ 1-29 Cemâziyelahir 1004=1-29 Şubat 1596

¹⁹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Yazma No: Bel_Yz_K.0944, Varak 59/b-60/a; Aynı ifade çok küçük değişikliklerle “Osmanlı Kanunnameleri”, *Millî Tettebular Mecmuası*, S 1 (1331/1915), s. 107-108 de bulunmaktadır.

bir akçe olarak tahsil edileceği yazılmıştır²⁰. Ancak Kıbrıs farklıydı. Fetihden sonraki yıllarda Kıbrıs'ta *âdet-i ağnâm*ın iki koyundan bir akçe olarak tahsil edileceği Kıbrıs Kanunnâmesi'nde açıklanmıştır. Bu oran Venedik dönemindekinden daha azdır. Osmanlılar fethettikleri yerlerde alınan vergiler ile uygulanmış olan sistemi sorup soruştururlar, kendi uygulamalarına açıkça ters düşmeyen uygulamaları devam ettirirler ve eski yönetimin defterlerinden de yararlanırlardı²¹. Kıbrıs'ta da bu tutumlarını sürdürmüşler ve adanın Venedik dönemindeki vergi düzenini araştırmışlardır. Bu araştırma sonucunda hazırlanan Kıbrıs Kanunnamesi'nde "*küffâr-ı hâkisâr zamanında (...) âdet-i ağnâm her koyundan bir akçe ve her kuzudan bir akçe alınurmuş (...) âdet-i ağnâm dahi iki koyuna bir akçe alınmak emrim olmuştur*"²² denilerek Venedik döneminde her koyun ve kuzudan birer akçe *âdet-i ağnâm* tahsil edildiği, Osmanlıların bu uygulamayı iki koyundan bir akçe olarak değiştirdiği açıklanmıştır. Bu oran % 50 daha az vergi anlamına gelmektedir. Ayrıca Osmanlıların kuzudan da *âdet-i ağnâm* almadıkları düşünüldüğünde halkın lehine olan durum daha da artmaktadır.

Kıbrıs Kanunnamesi ağıl resmi (*resm-i ağıl*) ile ilgili bir hüküm içermemektedir. Ancak yukarıdaki kanun ağıl resminin 300 koyundan 5 akçe şeklinde tahsil edilmesi gerektiğini göstermektedir. 64 numaralı Kıbrıs Tahrir Defteri'nde *resm-i ağıl* ifadesine sadece Karpaz Nahiyesindeki Karpaz köyünde rastlanmaktadır. Kayda göre *resm-i ağıl* 900 akçe idi. Aynı köyün *âdet-i ağnâm* vergisinin 4000 akçe ve ama *hass-ı şâhî* olduğu kaydedilmiştir. Karpaz nahiyesine bağlı Trikomo köyündeki 500 akçelik *âdet-i ağnâm* da *hass-ı şâhî* idi. Söz konusu iki köyün toplam geliri yazılırken *gayr-ez-âdet-i ağnâm* denilerek söz konusu köylere ait ağnâm vergisi köyün genel gelirine dâhil edilmemiştir²³. Çünkü iki köyün *âdet-i ağnâm*ı doğrudan sultana ait idi. Karpaz Nahiyesindeki iki köyde bulunan koyunların *hass-ı şâhî* ve *gayr-ez-âdet-i ağnâm* olarak deftere yazılması, bir Osmanlı Kanunnamesinde "*âdet-i ağnâm bir koyundan bir akçe alınmak havass-ı hümayûna mahsûsdur*"²⁴ denildiğine göre bu iki köydeki koyunlardan, Kıbrıs'ın diğer yerlerinden farklı olarak, koyun başına 1 akçe vergi tahsil edildiği düşünülebilir. *Âdet-i ağnâm*ın padişah hassı sayılması ve

²⁰ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*'nde "*ufak tefek bazı farklılıklar dışında, umumiyetle her vilayette Müslim ve gayri Müslim ayırt edilmeksizin 2 koyuna 1 akçe olarak alındığı görülür*" diye yazmakta ise de bu doğru değildir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 10. Ancak Kanunnamede 1 koyuna 1 akçe şeklindedir.

²¹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. 1. 1300-1600, Ed. Halil İnalçık, Donald Quataert, çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 111.

²² *Defter-i Mufassal-ı Livâ-yı Kıbrıs*, No: 64 (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi; TKGM. TADB. TT.d. 64), 488; DüNDAR, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, s. 422.

²³ *Defter-i Mufassal-ı Livâ-yı Kıbrıs*, Varak 120-b ve Varak 121-b.

²⁴ "Osmanlı Kanunnameleri", s. 108.

deftere öyle kaydedilmesi Kıbrıs'a has bir durum değildi. Yasemin Demircan'a göre, Kanunî dönemine ait olduğu düşünülen Limni Adası Tahrir Defterinde bu kalemden elde edilen gelirin padişaha ait olduğu açıkça yazılmıştır²⁵.

1 Numaralı Kıbrıs Mukataa Defterine Göre Kıbrıs Âdet-i Ağnâm Geliri

Kıbrıs Şer'îye Sicilleri içinde bulunan ve *1 Nolu Mukataa Defteri* adıyla kaydedilmiş olan defter, Kıbrıs maliye tarihi açısından son derece önemlidir²⁶. Bu defterde bulunan mukataa hesapları yanında H.980-984 (M.1573-1577) yıllarında Kıbrıs'ta tahsil olunan 5 yıllık *âdet-i ağnâm* vergisi *An Mahsul-i Âdet-i Ağnâm-ı Cezire-i Kıbrıs* başlığı altında kaydedilmiştir²⁷. Bu kayıt, şimdilik, ilgili yıllara ait ilk ve tek kayıt olup Kıbrıs malî tarihi ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Söz konusu kayıtlar incelendiği zaman aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

1- H. 980 (1 Muharrem 980-29 Zilhicce 980=14 Mayıs 1572-2 Mayıs 1573) yılında, gerçekte miladi 1573 yılında, Kıbrıs'ta 135.089 akçelik *âdet-i ağnâm* tahsili yapılmıştır. H. 980 yılı her ne kadar miladi 14 Mayıs 1572 tarihinde başlarsa da, bahsi geçen 135.089 akçelik gelirden 1572 yılı hasılatının yer almadığını kabul etmek gerekir. 135.089 akçelik bu gelir, miladi 1573 yılı *âdet-i ağnâm* geliridir. Çünkü ilk taksit hazineye 29 Zilhicce 980 (2 Mayıs 1573) tarihinde yatırılmıştır. Miladi 1572 yılı *âdet-i ağnâm* geliri Halil Sahillioğlu'nun yayınladığı bütçede yer alan 104.374 akçelik gelirdir. İki gelir karşılaştırıldığında 1573 yılında bu kalemden elde edilen gelirin 30.715 akçe fazlalık gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

1573 yılında tahsil edilmiş olan 135.089 akçelik meblağ o yıl Kıbrıs'ta bulunan koyun (ve keçi) sayısı konusunda bir tahmin yapmaya da imkân vermektedir. Kıbrıs Kanunnamesi dikkate alındığı zaman, 2 koyuna 1 akçe alındığı için, H. 980 (miladi 1573) yılında, Kıbrıs'ta kayıtlı olan *âdet-i ağnâm*'ın $135.089 \times 2 = 270.178$ olduğu tahmin olunabilir.

Sahillioğlu'nun yayınladığı Kıbrıs bütçesinde hazineye giren ödemelerin veya tahsilatın ne zaman yapıldığı belli değildir. Oysa *1 Nolu Mukataa Defteri*'nde bahsi

²⁵ Yasemin Demircan, "XV-XVII Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Çeşitli Yönleriyle Küçükbaş Hayvancılık", s. 75.

²⁶ Defter hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Mehmet Demiryürek, "1 Nolu Kıbrıs Mukataa Defterine Göre Kıbrıs Adasında Mukataa Uygulaması (Mesarya Kazası)", I. Uluslararası Tarihte Kıbrıs Sempozyumu: Tarihte Kıbrıs", (11-13 Nisan 2016), (Ed), Osman Köse, *Tarihte Kıbrıs*, İstanbul 2017, s. 141-157.

²⁷ 1 Nolu Kıbrıs Mukataa Defteri, s. 38-39.

geçen verginin hangi tarihlerde tahsil edilmiş olduğu ayrıntılı olarak yazılmıştır. Buna göre H. 980 (miladi 1573) yılına ait Kıbrıs *âdet-i ağnâm* vergisi 7 taksitte veya defada hazineye girmiştir. İlk taksit 29 Zilhicce 980 (2 Mayıs 1573) tarihli olan 25.300 akçelik meblağdır. Bu yılın son tahsilatı 7 Şevvâl 981 (30 Ocak 1574) tarihinde yapılmıştır.

Tablo 1. 1573 Yılında Kıbrıs'tan Tahsil Edilen *Âdet-i Ağnâm* Vergisi

Verginin Hazineye Giriş Tarihi (Hicri)	Verginin Hazineye Giriş Tarihi (Miladi)	Tahsil Olunan <i>Âdet-i Ağnâm</i> (Akçe)
29 Zilhicce 980	2 Mayıs 1573	25.300
29 Muharrem 981	31 Mayıs 1573	28.158
Gurre-i Cemaziyelevvel 981	29 Ağustos 1573	23.000
23 Cemaziyelevvel 981	20 Eylül 1573	30.331
25 Cemaziyelahir 981	22 Ekim 1573	13.000
17 Şaban 891	12 Aralık 1573	13.400
7 Şevvâl 981	30 Ocak 1574	1.900
Toplam		135.089

Bir başka dikkati çeken konu ise tahsil edilen verginin toplamı ile ilgilidir. Kıbrıs'ın tahriri 18 Ekim 1572 tarihinde tamamlanarak 3 Şubat 1573 tarihinde sultanın onayına sunulmuştur. Dündar, tahrir defterindeki *âdet-i ağnâm* miktarının toplamını 101.768 akçe olarak vermiştir²⁸. Oysa 1573 yılı tahsilatı 135.089 akçe olarak gerçekleşmiştir. Bu durum tahrir defterlerindeki verileri kullanırken dikkatli olmak gerektiğini ve muhtemelen defterde yazan rakamın gerçeği tam olarak yansıtmayarak ortalama bir miktar sunduğunu düşündürmektedir²⁹. Belki de defterde öyle yazsa da her yıl koyun sayımı yapıp tahsilat ona göre yapılıyordu.

2- H.981 (1 Muharrem 981-29 Zilhicce 981=3 Mayıs 1573-21 Nisan 1574) yılında, aslında miladi 1574 yılı için, tahsil edilen *âdet-i ağnâm* vergisi tahsilatı bir önceki yıl gibi uzun bir sürede değil Mart 1574'de tamamlanmıştır. 5 Mart 1574 tarihinde başlayan tahsilat 10 Mart 1574 tarihinde sona ermiş ve 6 günde 102.559 akçe tahsil edilmiştir. 1574 yılında kayıt altında bulunan *âdet-i ağnâm*ın ise $102.559 \times 2 = 205.118$ olduğu düşünülebilir.

²⁸ Dündar, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, s. 242-243.

²⁹ İnalçık'a göre, tahrir defterlerindeki rakamlar son üç yıla ait gelirin ortalamasını ifade etmektedir. İnalçık, "Ottoman Policy and Administration in Cyprus after the Conquest", s. 25

1574 yılı tahsilatı bir önceki yıla göre 32.530 akçe az gerçekleşmiş olarak görünmektedir. Ancak azalmanın nedeni belli değildir. Dünder, Kıbrıs Tahrir Defteri'ne dayanarak yaptığı hesaplamada Kıbrıs'ın yıllık *âdet-i ağnâm*ın 101.768 olduğunu yazmıştır³⁰. Bu açıdan bakıldığında, tahsil edilen meblağın tahrir defterindeki ortalama tahmine yaklaştığı farz edilebilir. Ancak bu meblağ aynı zamanda bir önceki yıl olan 1573 yılına göre % 24 azalma anlamına da gelmektedir.

Tablo 2. 1574 Yılında Kıbrıs'tan Tahsil Edilen *Âdet-i Ağnâm* Vergisi

Verginin Hazineye Giriş Tarihi (Hicri)	Verginin Hazineye Giriş Tarihi (Miladi)	Tahsil Olunan <i>Âdet-i Ağnâm</i> (Akçe)
12 Zilkade 981	5 Mart 1574	7.000
13 Zilkade 981	6 Mart 1574	12.000
14 Zilkade 981	7 Mart 1574	33.338
17 Zilkade 981	10 Mart 1574	50.221
Toplam		102.559

3- H. 982 (1 Muharrem 982-29 Zilhicce 982=23 Nisan 1574-11 Nisan 1575) yılında, miladi 1575 yılında, tahsil edilen toplam *âdet-i ağnâm* miktarı 128.101 akçe olmuştur. Defterdeki kayda göre tahsilat 2 Temmuz 1575-11 Ekim 1575 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. 128.101 akçe tahsil edildiğine göre toplam *âdet-i ağnâm*'ın tahminen $128.101 \times 2 = 256.202$ olduğu varsayılabilir.

Tablo 3. 1575 Yılında Kıbrıs'tan Tahsil Edilen *Âdet-i Ağnâm* Vergisi

Verginin Hazineye Giriş Tarihi (Hicri)	Verginin Hazineye Giriş Tarihi (Miladi)	Tahsil Olunan <i>Âdet-i Ağnâm</i> (Akçe)
23 Rebiülevvel 983	2 Temmuz 1575	124.277
2 Rebiülahir 983	11 Temmuz 1575	2.590
6 Recep 983	11 Ekim 1575	1.234
Toplam		128.101

Bir önceki yıl olan 1574 yılında 102.559 akçe gelir elde edildiği göz önüne alındığında, 1575 yılı gelirinin arttığı görülmektedir. Artış 25.542 akçedir. Artış oranı yaklaşık % 19,9'dur. Böyle olmakla birlikte 1573 yılı rakamına ulaşamamıştır.

³⁰ Dünder, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, s. 242.

4- H.983 (1 Muharrem 983-29 Zilhicce 983=12 Nisan 1575-30 Mart 1576) yılında, miladi 1576 yılında, toplanan *âdet-i ağnâm* vergisi toplamda 120.861 akçe olmuştur. Bir önceki yıl olan 1575 yılına göre 7.240 akçelik bir azalma söz konusudur. 120.861 akçe tahsil edildiğine göre kayıtlı *âdet-i ağnâm* $120.861 \times 2 = 241.722$ olmalıdır.

Tablo 4. 1576 Yılında Kıbrıs'tan Tahsil Edilen *Âdet-i Ağnâm* Vergisi

Verginin Hazineye Giriş Tarihi (Hicri)	Verginin Hazineye Giriş Tarihi (Miladi)	Tahsil Olunan <i>Âdet-i Ağnâm</i> (Akçe)
9 Rebiülahir 984	6 Temmuz 1576	38.440
10 Recep 984	3 Ekim 1576	21.000
5 Recep 984	28 Eylül 1576	60.417
29 Ramazan 984	22 Ekim 1576	1.004
Toplam		120.861

5- H.984 (1 Muharrem 984-29 Zilhicce 984=31 Mart 1576-19 Mart 1577) yılında, miladi 1577 yılında, Kıbrıs'tan tahsil edilen *âdet-i ağnâm* miktarı 112.507 akçe olarak kaydedilmiştir. Bir önceki yıl olan 1576 yılına göre 8.354 akçelik gelir azalması olmuştur. Bu oran aynı zamanda *âdet-i ağnâm*'da da azalma olduğunu düşündürmektedir. *Âdet-i ağnâm* $112.507 \times 2 = 225.014$ olarak tahmin edilebilir. Bu arada son tahsil tarihinde ilginç bir not vardır. Söz konusu notta *an penbe-i nahiyeye-i Limosa* denildiği için 17 Recep 985 (30 Eylül 1577) tarihli ödemenin 6.183 akçe değerindeki Limasol nahiyesi pamuğu ile yapıldığı düşünülebilir.

Tablo 5. 1577 Yılında Kıbrıs'tan Tahsil Edilen *Âdet-i Ağnâm* Vergisi

Verginin Hazineye Giriş Tarihi (Hicri)	Verginin Hazineye Giriş Tarihi (Miladi)	Tahsil Olunan <i>Âdet-i Ağnâm</i> (Akçe)
5 Cemaziyelevvel 985	21 Temmuz 1577	24.000
14 Rebiülahir 985	1 Temmuz 1577	59.000
10 Cemaziyelevvel 985	26 Temmuz 1577	23.324
17 Recep 985	30 Eylül 1577	6.183
Toplam		112.507

Kıbrıs'ta *Âdet-i Ağnâmın* Tahsil Yöntemi ve Zamanı

Kıbrıs'tan tahsil edilen *âdet-i ağnâmın* 1570-1577 yıllarında mukataalara dâhil olmadığı görülmektedir. Bu durum *1 Numaralı Kıbrıs Mukataa Defteri*'nde mukataa kapsamına dâhil olan vergiler sayıldıktan sonra *gayr-ez-Cizye ve Âdet-i Ağnâm ve Bid'at-i Henâzır ve Beyt-ül-mâl-ı hassa* şeklinde ifade dılmıştır³¹. 48 numaralı *Mühimme Defteri*'nde bulunan 15 Recep 990 (5 Ağustos 1582) tarihli olan ve Kıbrıs beylerbeyi ile defterdarına gönderilen bir hüküm Kıbrıs'tan tahsil edilen *âdet-i ağnâmın* yöntemi hakkında ipuçları vermektedir³². Hükme göre “*Cezire-i Kıbrıs feth olaludan berü cizye ve âdet-i ağnâm ve ispençe cem'i zamanı geldikde sizin câniblerinizden âdemleriniz varub cem' idegelmişler*”di. Bu ifade, Kıbrıs'ta tahsil edilen *âdet-i ağnâmın* 1582 yılına kadar Kıbrıs beylerbeyi ve Kıbrıs defterdarı tarafından birlikte tayin eyledikleri görevliler (eminler) eliyle tahsil edildiğini göstermektedir. Hükümün yazılmasına sebep olan gelişme ise Kıbrıs Defterdarının sadece kendisinin tayin ettiği adamlara tahsil işini yaptırmış olmasıdır. Muhtemelen bu durum şikâyete neden olmuştur. Çünkü ilgili hükümde “*hâlâ sen ki defterdarımsın kendü cânibinden zabt ütdürdüğün i'lâm olunmağın*” denilmektedir. Sonuçta defterdarın yaptığı uygulama kabul görmemiş ve “*buyurdum ki hükm-i şerifim vusûl buldukda zıkr olunan cizye ve âdet-i ağnâm ve ispençe cem'i zamanı geldikde feth-i hakanüden berü ne minvâl üzere cem' olunagelmış ise girü ol veçhile 'amel eyleyüb olagelene mugâyir iş olmakdan ziyâde hazer eylesin*” denilerek eski uygulamanın sürdürülmesi emredilmiştir.

Kıbrıs'tan tahsil edilen *âdet-i ağnâmın* İstanbul'daki merkezi hazineye gönderildiği anlaşılmaktadır. Çünkü 1594 yılına ait bir emr-i şerif Kıbrıs'tan tahsil edilen *âdet-i ağnâm* ve cizye vergilerinin tahsil olunduktan sonra *ma'an der-i devlet-me'âba irsâl* oluna geldiğine işaret etmektedir³³. Dolayısıyla Kıbrıs'tan tahsil olunan söz konusu verginin tahsil edildikten sonra İstanbul'a gönderildiğini düşünmemek için bir neden yoktur. Bununla birlikte 1594 yılına ait bu emir verginin tahsilinde bir değişiklik olduğunu göstermektedir. Çünkü 1582 yılına ait hüküm *âdet-i ağnâmın* Kıbrıs defterdarı ve Kıbrıs beylerbeyinin birlikte tayin ettikleri kişilerce tahsil edildiğinden bahsederken 1594 tarihli emir bu verginin tahsili ve İstanbul'a ulaştırılması için İstanbul'dan özel bir görevlinin gönderildiğini söylemektedir. Emre göre, “*işbu bin üç senesinde vâki olan ağnâmın dahi rüsûm-ı adet-i kadime ve kanun-ı*

³¹ 1 Nolu Kıbrıs Mukataa Defteri, s. 2, 10, 12.

³² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Defteri, No. 48, s. 33.

³³ Kıbrıs Şer'îye Sicilleri, No: 1-a, s. 141.

müstedîme muktezâsınca cem‘ ve tahsil ve dâhil-i hazîne itdirilmesi ehemmi-i mühimmâtıdan” idi. Bunun için “*vâkı ‘ olan ağnâmın rüsûmu ve havass-ı hümayûn karyelerinde olan bid‘at-i henâzır ve resm-i küvârenin cem‘i*” için Hüseyin Ağa tayin edilmiş ve Kıbrıs’a gönderilmiştir.

Neşet Çağatay ağnâm vergisinin bazı yerlerde Mart sonlarında, bazı yerlerde ise Nisan başlarında³⁴, Feridun Emecen ise koyununun yavrulamasının ardından Nisan veya Mayıs aylarında³⁵ tahsil edildiğini belirtmektedirler. Yukarıda ayrıntısıyla gösterildiği üzere Kıbrıs bu genellemeye uymamaktadır. Çünkü kayıtlara göre *âdet-i ağnâm* vergisi 1573 yılında 2 Mayıs 1573-30 Ocak 1574 tarihlerinde; 1574 yılında 5-10 Mart 1574 tarihlerinde; 1575 yılında 2 Temmuz-11 Ekim 1575 tarihlerinde; 1576 yılında 6 Temmuz-22 Ekim 1576 tarihlerinde ve 1577 yılında da 21 Temmuz-30 Eylül 1577 tarihlerinde tahsil edilmiştir. 1 Rebiülevvel 1003 (14 Kasım 1594) tarihli emirde ise “*Cezîre-i Kıbrıs’da âdet-i ağnâm rüsûmunun cem‘i zamanı*” olduğu ifade edilmiş ve söz konusu verginin bahsi geçen ay içinde tahsilinin tamamlanarak İstanbul’a gönderilmesi Kıbrıs kadısına emredilmiştir. 1594 yılına ait bu emr-i şerif ilgili dönemdeki para kurlarını açıklaması yönüyle de önemlidir. Ödemelerin ayarı bozuk olmayan paralarla yapılmasının önemi vurgulandıktan sonra altının 118 akçe, Venedik kuruşunun 68 akçe ve Arslanlı kuruşun ise 66 akçe olarak kabul edilmesi emredilmiştir. Ayrıca “*hazîne için altun ve guruşun tamâm-ül-vezn ve sahîh-ül ayârın*”ın alınması “*hurde ve Kızıl Osmanî ve nâkıs ve kem-ayâr altun ve guruş*” kaldırılmaması özellikle vurgulanmıştır³⁶.

1571-72 bütçesinde yer alan *âdet-i ağnâm* rüsûmunun tamamı Kıbrıs’ın yerli reayasından tahsil edilmiştir. Çünkü Müslüman halkın Kıbrıs’a gönderilmesi 1572 yılından sonradır. Ada gelirlerini iltizamlarına alan ilk mültezimler çoğunlukla Kıbrıs’taki askerilerdi. Adanın fethinden 1577 yılına kadar Kıbrıs’ta tımar sistemi uygulanmadığından adada tımarlı sipahi ve zeamet sahibi yoktu. Ancak 1577 yılından sonra Kıbrıs’ta tımar sistemi uygulanmış ve tımar ve zeamet sahipleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla 1594 yılına gelindiğinde adaya yerleştirilmiş olan Müslümanlar, muhtemelen gayrimüslimler gibi *âdet-i ağnâm* vergisi ödüyorlardı. 1594 yılına ait emir Kıbrıs’ta koyun besleyen tımar ve zeamet sahiplerine de değinmektedir. Buna göre “*erbâb-ı tımar ve yeniçeri ve sair hisâr eri ve cebeci ve topçu ve azeb taifesinin*” ellerinde olan koyunların 400’den fazlası söz konusu vergiye

³⁴ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, s. 487.

³⁵ Emecen, “Ağnâm Resmî”, s. 478.

³⁶ Kıbrıs Şer’iye Sicilleri, No: 1-a, s. 141.

tabiydi. Emirde açıklandığı üzere bahsi geçen askerî taifesinin ellerinde ne kadar koyun bulunduğu “*add üdirilüb dört yüze varınca resm aldırmayub amma ellerinde dört yüzen yukarı ne mikdar koyun bulunursa ziyâdesinden adet-i kadime üzere rüsûmun*” tahsil edilecekti³⁷.

1594 yılına ait ferman olabilecek bazı yolsuzluk durumlarına da işaret etmekte ve bu durumda yapılacakları da açıklamaktadır. Fermána göre bazı zımmiler koyunlarını başkalarına satmış olabilirlerdi. Ama bu durumda koyunlarını kime sattıklarını ispatlamak zorundaydılar. Elleriinde koyunları olmadığı için bu vergi onlardan tahsil edilmeyecekti, fakat kime sattıklarını gösterip ispatlayamazlarsa elleriinde koyun olsun veya olmasın vergilerini ödemekle mükellef tutulacaklardı. Ayrıca defter harici koyun bulunursa bunlar da deftere ilave edilecekti. Fermána göre bazen reayadan bazıları koyunlarından vergi vermemek için biz koyunlarımızı filan zaime veya filan yeniçeriye ya da başkalarına sattık iddiasında bulunuyorlardı. Ferman, gerçekte var olmayan böyle bir durum yaşandığında, diğer reayaya örnek olması için, olaya dâhil olanların bütün koyunlarının müsadere edilmesini emrediyordu.

1585 ve 1586 Yıllarında Kıbrıs Âdet-i Ağnâm Geliri

Topkapı Sarayı Arşivi’nde bulunan ve 16 Aralık 1585-21 Mart 1586 dönemini kapsayan Kıbrıs ruznamçe defterine göre H.993 (M.1585) yılında tahsil edilen *âdet-i ağnâm* vergisi 48.491 akçe idi³⁸. Ancak yine Topkapı Sarayı Arşivi’nde bulunan ve 22 Mart 1586-13 Ekim 1586 tarihlerini kapsayan Kıbrıs Ruznamçe defterinde ise H.993 yılı için tahsil olunan *âdet-i ağnâm* vergisinin 150.000 akçe olduğu belirtilmiştir³⁹. Söz konusu iki kayıttan anlaşıldığına göre 1585 yılı *âdet-i ağnâm* vergisi tahsilatı ancak 1586 yılında tamamlanmış ve 16 Aralık 1585-13 Ekim 1586 döneminde toplam (48.491+150.000=)198.491 akçe olarak gerçekleşmiştir. Bu miktar 8 yıl önce, 1577 yılında, 112.507 akçe idi. Bu durumda 85.984 akçelik bir artış göze çarpmaktadır. Fakat buradaki en büyük problem söz konusu miktarın sadece *âdet-i ağnâm* vergisini mi yoksa *âdet-i ağnâm*, *resm-i bid’at-ı henâzir* ve *resm-i küvâre* adlı üç vergiyi mi ifade ettiği kesin değildir. Çünkü her iki kayıt da bütçe özetidir ve tahsilatı gerçekleştiren emin ve kâtiplerden de bahsedilmemektedir. Ayrıca sonraki yıllara ait bütçe özeti kayıtlarda söz konusu 3 vergi tek kalemde, *âdet-i ağnâm* başlığı

³⁷ Kıbrıs Şer’iye Sicilleri, No: 1-a, s. 141-142.

³⁸ Topkapı Sarayı Arşivi, Fon Kodu: TS. MA.d, Gömlek No: 9225, Varak: 1-b

³⁹ “*An mahsul-i âdet-i ağnâm. An vacib sene 993: 150.000 akçe*”, Topkapı Sarayı Arşivi, Fon Kodu: TS. MA.d, Gömlek No: 9914, Varak: 1-a.

altında verilmiş, ancak ilgili bütçenin ayrıntılı kaydında bahsi geçen miktarın yukarıda bahsedilen 3 vergiyi kapsadığı açıklanmıştır. Örneğin H.994 (M.1586) yılı *âdet-i ağnâm* geliri tam olarak bilinmemektedir. Çünkü Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan ve 5 Nisan 1586-23 Eylül 1586 dönemini kapsayan ruznamçe defterinde bulunan 19 Cemaziyevvel 994 (7 Haziran 1586) tarihli Kıbrıs bütçe kaydında konuyla ilgili olarak sadece 75.000 akçe ifadesi vardır⁴⁰. Bununla birlikte söz konusu miktar sadece *âdet-i ağnâma* ait değildir. Zira kayıtta “*âdet-i ağnâm ve bid'at-i henâzîr ve resm-i küvâre-i nevâhi-i Lefkoşa ve Mağusa ve Mesarya ve Karpaş ve Girne. Der vâcib sene 994*”⁴¹ ifadeleri vardır. Bu durumda Kıbrıs'ın sadece beş nahiyesinin⁴², söz konusu üç vergisinden Kıbrıs hazinesine 7 Haziran 1586 tarihinde 75.000 kuruş girdiği ortaya çıkmaktadır. İlgili kayıt ayrıca bu vergilerin Mehmet Çelebi adlı bir emin (ve kâtip) tarafından tahsil edildiğini de belirtmektedir.

XVI. Yüzyıl Sonlarında Kıbrıs *Âdet-i Ağnâm* Geliri

H.995-H.1000 yıllarında tahsil olunan *âdet-i ağnâm* ve beraberindeki vergilerle ilgili bir bilgi yoksa da H.1001 (1592-93) yılında *âdet-i ağnâm*, *resm-i küvâre* ve *bid'at-i henâzîr* yine birlikte tahsil olunmuş ve toplam 169.367 akçelik gelir elde edilmiştir⁴³. H.1002 (1593-94) yılındaki durum henüz bilinmemektedir. Ancak konuyla ilgili olan H.1003 (M. 1594-95)⁴⁴ yılına ait bütçe kaydı oldukça ayrıntılı ve aydınlatıcıdır:

“An tahvil-i emînân ve kâtübân-ı rûsûm-ı âdet-i ağnâm ve resm-i ağıl-ı nevâhi-i cezire-i Kıbrıs ma'a resm-i küvâre ve bid'at-ı henâzîr-i tabî-i kurâ-yı havass-ı hümâyûn. Der vâcib sene selâse ve elf. Ber müceb-i defter-i mûmzâ-i kuzât-ı nevâhi-i mezkûrîn. Cem' ve tahsil-gerde. An yed-i hod-üş-şân”⁴⁵.

⁴⁰ Topkapı Sarayı Arşivi, Fon Kodu: TS. MA.d, Gömlek No: 9903, Varak: 2-a.

⁴¹ Topkapı Sarayı Arşivi, Fon Kodu: TS. MA.d, Gömlek No: 9903, Varak: 2-a. Muhtemelen tahsil olunan miktar sadece 75.000 akçe değildir ve bu defterde başka kayıtlar da bulunabilir. Ancak defterin bazı bölümleri yıpranmış olup okunamamaktadır. Belki de diğer kayıtlar bahsi geçen yıpranmış kısımlarda bulunmaktadır.

⁴² Halbuki o dönemde Kıbrıs'ta 16 nahiyeye vardı. Maalesef diğer nahiyelerde bu vergileri kimin ne miktarda tahsil ettiği incelenen bütçe defterinde kayıtlı değildir.

⁴³ BOA, Fon Kodu: MAD.d. Gömlek No: 395, s. 9.

⁴⁴ H. 1003 yılı (1 Muharrem-29 Zilkade 1003) M. 16 Eylül 1594-4 Eylül 1595 tarihlerini kapsamaktadır. İncelenen verginin mahiyeti düşünüldüğü zaman tahsil edilen verginin M. 1594 yılına ait olduğu düşünülmektedir. Çünkü tahsilatın bütçeye gelir olarak kaydedildiği tarih 4 Cemaziyevvel 1003 (15 Ocak 1595) tarihidir. Bu da toplanan verginin 1594 yılına ait olduğunu düşündürmektedir.

⁴⁵ BOA, Fon Kodu: MAD.d. Gömlek No: 368, s. 25; MAD.d., Gömlek No: 395, s. 3.

Bu ifade H. 1003 (M. 1594-95) yılında Kıbrıs'ta tahsil edilen *âdet-i ağnâm* ile *resm-i ağul* vergisinin emin ve kâtipler vasıtasıyla ve *resm-i küvâre* ve *bid'at-ı henâzır* ile birlikte Kıbrıs nahiyelerinde bulunan kadıların imzalı defterlerine göre tahsil edildiğini belirtmektedir. Tahsil olunan miktar, masraflar çıkarıldıktan sonra kalan 174.351⁴⁶ akçe olup kaydın devamındaki ifadelerden Baf, Kukla, Evdim, Piskobu, Leymosun, Gilan, Lefke, Pendaya, Omorfa, Tuzla ve Hırsofu nahiyeleri vergilerini Kıbrıs beylerbeyi Ali Paşa tarafından görevlendirilen adamları (emin ve kâtipler) tarafından; Lefkoşa, Mesarya, Mağusa, Karpaz ve Girne nahiyeleri vergilerinin ise Kıbrıs defterdarı Bali Efendi tarafından görevlendirilen emin ve kâtipler tarafından tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Kıbrıs Beylerbeyinin adamlarınca yapılan tahsilat 74.351 akçe, Kıbrıs Defterdarı Bali Efendi tarafından görevlendirilenlerin yaptığı tahsilat ise 100.000 akçe olarak kaydedilmiştir. Bu kaydın bir başka önemi ise Kıbrıs nahiyelerinin tahsil edilen vergi (vergiler) açısından mali gücünü göstermesidir. Örneğin Kıbrıs beylerbeyinin adamları tarafından 11 nahiyeden tahsil edilen vergiler sadece 74.351 akçe olurken, defterdarın görevlendirdiği kişilerin sadece 5 nahiyeden tahsil ettiği miktar 100.000 akçedir. Ancak ne yazık ki söz konusu 100.000 akçenin nahiyelere göre dağılımı yazılmamıştır. Bu durum söz konusu 5 nahiyenin ekonomik gücünü bahsi geçen vergiler bağlamında belirleme imkânını ortadan kaldırmaktadır. Tahsil olunan toplam 174.351 akçe nakit olarak toplanmıştır.

⁴⁶ Bir başka bütçe kaydı H. 1003 yılında "*An mahsûl-i âdet-i ağnâm*" olarak 174.351 akçe tahsil edildiğini belirtmektedir. Bkz. BOA, Tasnifin Kodu: MAD.d., Gömlek No: 395, s. 3. Bu kayıt 174.351 akçelik "*âdet-i ağnâm*" tahsil edildiği izlenimini uyandırmaktadır. Ancak bu düşünce yanlıştır. Çünkü bu miktarın içinde *resm-i ağul*, *resm-i küvâre* ve *bid'at-ı henâzır* vergilerinin de bulunduğu yukarıda ayrıntısıyla ele aldığımız kayıttan açıkça anlaşılmaktadır. Bu görünüm sadece MAD. 395 numaralı deftere dayanılarak yapılacak bir araştırmanın hatalı olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla bütçe kayıtlarının mümkün olduğunca karşılaştırmalı olarak ve daha dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6. H. 1003 (M. 1594-95) Yılında Yapılan Tahsilat

Nahiyenin Adı	Tahsildarın Adı	Tahsildarın Görevi	Tahsilat Miktarı (Akçe)
Baf	Behram	Bevvâbân-ı Mirmirân	10.689
Kukla	Abdi Ağa	? ⁴⁷	4.222
Evdim	Hüseyin Ağa	?	5.660
Piskobu	Hasan Ağa	?	5.779
Leymosun	Güvan Ağa	?	6.550
Gilan	Ramazân Ağa	?	3.677
Lefke	Mehmet Ağa ve (...) ⁴⁸	?	6.626
Pendaya	Hamza Ağa	Ser Serrâc-ı Mirmirân	2.956
Omorfa	Mustafa	Kethüda-yı Mirmirân	6.566
Tuzla	Mustafa Ağa	Ser bevvâbân	14.476
Hırsofu	Kasım Ağa	Mir-i ahur	7.150
(Toplam)			74.351
Lefkoşa	Hüseyin Ağa	Ser bevvâbân-ı Hazret-i Efendi	?
Mesarya	Zülfikâr Ağa	?	?
Mağusa	Zülfikâr Ağa	?	?
Karpaz	Kara Yunus Çavuş	?	?
Girne	Ahmet Çelebi	Kâtib	?
Genel Toplam			174.351

Tahsildarların hepsinin olmasa da bazılarının görevlerinin yazılmış olması da önemlidir. Kıbrıs beylerbeyinin kapıcıbaşı ve kapıcılarından biri, kethüdası, mir-i ahuru ve baş serracı bu tahsilatta yer almıştır. Aynı şekilde defterdar efendinin kapıcıbaşı da tahsildarlar arasındaydı. Görevleri yazılmamış ise de beylerbeyinin geriye kalan adamlarının hepsi “ağa” sıfatını taşımaktadır. Defterdar efendinin adamları arasında ise kapıcıbaşından başka 2 ağa, 1 çavuş ve 1 kâtip yer almıştır.

⁴⁷ Belgede kaydı olmayan/yazılmayan isim ve görevler tabloda soru işareti ile gösterilmiştir.

⁴⁸ Buradaki kelime okunamamıştır.

Beylerbeyinin her adamı sadece bir nahiyede tahsilat yapmış ancak defterdar efendinin adamı olan Zülfikâr Ağa hem Mağusa hem de Mesarya nahiyeleri tahsildarı olarak hizmet etmiştir. Tahsil edilen vergilerin ne kadarının doğrudan *âdet-i aġnâm* olduğunu belirleme imkânı maalesef bulunmamaktadır. Nahiyelerden tahsil edilen vergi miktarı yukarıdaki tabloda gösterilmiştir.

H. 1003 (1594-95) yılında birlikte tahsil edilen söz konusu 4 vergi (*âdet-i aġnâm*, *resm-i aġıl*, *resm-i küvâre* ve *bid'at-i henâzîr*) H.1004 (M.1595-96)⁴⁹ yılında da yine birlikte toplanmıştır. Hazineye giren vergi miktarı 174.351 akçe olup bir önceki yıl ile aynıdır⁵⁰. Ancak H. 1004 yılı kaydı bir önceki yılın kaydı kadar ayrıntılı değildir. Tahsildarların isimleri ile bazı tahsildarların görevleri (sadece Tuzla, Mesarya, Mağusa ve Karpaz nahiyelerinde tahsilat yapanlar) yazılmıştır. Ancak tahsildarların kimler tarafından görevlendirildiği belirtilmediği gibi toplam 16 nahiyenin hiçbirinden tahsil edilen miktarın ne kadar olduğu da yazılmamıştır. Sadece nahije ismi ile tahsildarların isimleri yazılmış olup durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁵¹.

⁴⁹ H. 1 Muharrem-29 Zilhicce 1004=6 Eylül 1595-24 Ağustos 1596.

⁵⁰ BOA, Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No: 425, s. 31, 50; MAD.d. Gömlek No: 647, s. 26.

⁵¹ H.1004 yılına ait bu kayıt, bir başka Kıbrıs bütçe defterinde de aynı şekilde bulunmaktadır. Bkz. BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler*, Fon Kodu: MAD, d., Gömlek No: 647, s. 26. İki kayıt arasındaki tek fark tahsildar isimlerinin önüne “an tahsil” yerine “be-mübâşeret” ifadesinin yazılmış olması ve Kukla Nahiyesi tahsildarının isminin sonuna “Bey” ifadesinin eklenmiş olmasıdır. Bunlara ilave olarak MAD.d. 647 numaralı kayıta Mağusa ve Karpaz tahsildarının ismi de yazılmıştır.

Tablo 7. H. 1004 (M. 1595-96) Yılında Yapılan Tahsilat

Nahiyenin Adı	Tahsildarın Adı	Tahsildarın Görevi	Tahsilat Miktarı (Akçe)
Baf	Emir ⁵² Ahmet Çelebi	?	–
Kukla	Mirliva? Yusuf (Bey)	?	–
Evdim	Ali Çavuş	?	–
Leymosun	Ali Çavuş el mezbûr	?	–
Lefkoşa	Osman Kethüda	?	–
Piskobu	Ali Çavuş	?	–
Pendaya	Kara Yusuf Çavuş	?	–
Lefke	Hafız Mehmet	?	–
Morfu	Hafız Mehmet el mezbûr	?	–
Gilan	Piri Çavuş	?	–
Baf (ve) Hırsofu	Mehmet Mirlivâ-i sabık	?	–
Tuzla	Mustafa	Merdân-ı Mağusa	–
Mesarya	?	Ser-çaşnigirân-ı mirmirân	–
Mağusa	Mehmet Ağa ⁵³	Ser-çavuşân	–
Karpaz	Mehmet Ağa ⁵⁴	Ser-çavuşân	–
Girne	Recep Gulam-ı şâhî	?	–
Toplam			174.351

H.1005 (M.1596-97) yılında bu kalemden yapılan tahsilat miktarı şimdilik bilinmese de H. 1006 (M.1597-98) yılında 200.000 akçelik gelir elde edildiği anlaşılmaktadır⁵⁵. Ancak ayrıntılı kayıt ve bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte H. 1007 (M.1598-99) yılına ait bütçe kaydı da H. 1003 (M. 1594-95) yılına ait kayıt

⁵² MAD.d. 647'de "Seyyid", s. 26.

⁵³ BOA, Fon Kodu: MAD, d., Gömlek No: 647, s. 26.

⁵⁴ BOA, Fon Kodu: MAD, d., Gömlek No: 647, s. 26.

⁵⁵ "*Ber müceb-i sene-i sabık*", BOA, Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No: 423, s. 13; MAD .d. 423'teki kayıdn aynı BOA, Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No: 372, s. 20'de vardır ancak bu kayıta "*ber müceb-i sene-i sabık*" ifadesi yoktur. Onun yerine "*ber müceb-i tezâkir-i muhasebe*" yazmaktadır.

kadar ayrıntılı olup konuyla ilgili önemli bilgiler (birkaç eksik dışında tahsildarlar, görevleri ve her nahiyenin ödediği vergi miktarı gibi) sunmaktadır. Söz konusu bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8. H. 1007 (M. 1598-99) Yılında Yapılan Tahsilat

Nahiyenin Adı	Tahsildarın Adı	Tahsildarın Görevi	Tahsilat Miktarı (Akçe)
Lefkoşa	?	?	35.405
Mesarya	Murat Ağa	?	40.000
Girne	Ali Çavuş	?	13.123
Omorfa	?	?	15.238
Baf	Mehmet Ağa	Ser-çaşnigirân-ı mirmirân	9.494
Lefke	Yusuf Ağa	Birader-i Sülemiş? Çavuş	8.894
Gilan	Hüseyin Beşe ve Bali-zâde	?	1.110
Leymosun	Piyale Bey	Tezkereci-i Maliye	4.872
Mağusa	Mehmet Ağa	Merdüm-i Mirmirân	11.485
Karpaz	Ali Çavuş	Dergâh-ı Ali	10.882
Pendaya	Hüseyin Ağa	?	3.822
Hırsofu	Hızır Ağa	?	9.427
Kukla	Ahmet Ağa	?	5.280
Evdim	Hüseyin Beşe	Cânib-i Bâli-zâde	5.124
Tuzla	Piyale Bey	Tezkereci-i Maliye	13.090
Piskobu	? ⁵⁶	? ⁵⁷	? ⁵⁸
Genel Toplam			187.246

⁵⁶ Yazılmamıştır.

⁵⁷ Yazılmamıştır.

⁵⁸ Yazılmamıştır.

İlgili kayıta “*An tahvil-i emînân ve kâtibân-ı rûsûm-ı âdet-i aġnâm ve resm-i aġıl ve resm-i küvâre ve bid‘at-i henâzır. Tabi‘-i kurâ-yı havass-ı hümayûn. Der nevâhi-i Kıbrıs*” denilerek 4 verginin birlikte tahsil edilip yazıldığı belirtilmiştir.

H. 1007 (M.1598-99) yılıyla ilgili kayıtlarda 200.000 akçe tahsilat yapıldığı belirtildikten sonra hangi nahiyedeki tahsilatın kimin tarafından ve ne miktarda yapıldığı açıklanmıştır. Bununla birlikte verilen rakamlar toplandığı zaman, yapılan tahsilatın 200.000 akçe değil, 187.245 akçede kaldığı görülmektedir ki MAD.d.372 nolu defterde yapılan toplama işlemi sonundaki rakam da 187.245’dir⁵⁹, Ayrıca “*An cânib-i (...) Ayşe Sultan*” ifadesinden tahsil edilen paranın Sultan III. Murat’ın (1574-1595) kızı ve 1599 yılı başında Sadrazam olan İbrahim Paşa’nın eşi Ayşe Sultan’a⁶⁰ ait olduğu sonucu çıkmaktadır. Maliyeden Müdevver Defterler içinde bulunan MAD.d. 7348 numaralı defterdeki bir ifade de bu kanıyı tasdik etmektedir. Bu kayıta “*Bin yedi vâcibinin Kıbrıs cizyesi ve âdet-i aġnâmı Ayşe Sultan Hazretleri canibinden cem’ olunmasıyçün buyruldu-ı şerif rica olunur*” denilmekte olup üst kısımda ise “*hatt-ı hümayûn mücibince derkenar*” ifadesi yer almaktadır⁶¹. Dolayısı ile H. 1007 (M.1598-99) yılı *âdet-i aġnâm* vergisi (*resm-i aġıl* ve *resm-i küvâre* ve *bid‘at-i henâzır* vergileri dahil olduğu halde) cizye vergisiyle birlikte 1 Şubat 1599 tarihinden önce tahsil edilmiş ve bu tarihte hazine gelirleri içerisine kaydedilerek Ayşe Sultan’a tahsis olunmuştur⁶².

H.1003 (M.1594-95) ile H. 1007 (M.1598-99) yıllarına ait *âdet-i aġnâm* vergisi benzer şekilde toplanıp kaydedildiği için her iki yıl gelirlerini karşılaştırmak mümkündür. Bununla birlikte 16 nahiyenin 6 tanesinde (Piskobu, Lefkoşa, Mesarya, Mağusa, Karpaz ve Girne) H. 1007’de tahsil olunan vergi miktarları yazılmamıştır. Bu nedenle 10 nahiyenin karşılaştırılması yapılabilmektedir. Söz konusu 10 nahiyede en fazla gelir artışı Omorfa nahiyesinde görülmekte olup 8.672 akçe fazla gelir (% 56,91) elde edilmiştir. En fazla düşüş ise Lefke nahiyesinde ortaya çıkmış olup 2.732 akçelik düşüş (% 41,23) gerçekleşmiştir. Bu karşılaştırma birlikte tahsil edilen “*âdet-i aġnâm ve resm-i aġıl ve resm-i küvâre ve bid‘at-i henâzır*”

⁵⁹ BOA, Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No: 372, s. 20.

⁶⁰ Ayşe Sultan, Sultan III. Murat’ın (1574-1595) kızıydı ve 1585’lerde Divan-ı Hümayun’da ikinci vezir olan İbrahim Paşa ile evlenmişti. İbrahim Paşa Ocak 1599’da üçüncü defa Sadrazam olmuştu. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, s. 351,353. MAD.d.423 ve MAD.d.372 numaralı defterlerde yer alan kayıt 5 Recep 1007 (1 Şubat 1599) tarihini taşımakta olup İbrahim Paşa’nın sadrazam olduğu döneme tesadüf etmektedir.

⁶¹ BOA, Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No: 7348, s. 13/1.

⁶² BOA, Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No: 423, s. 13. Aynı kaydın bir başka sureti BOA, Fon Kodu: MAD.d. Gömlek No. 372, s. 20’de bulunmaktadır.

vergilerinin sabit olmayıp değişken olduğunu göstermektedir. Kukla, Pendaya, Omorfa ve Hırsofu nahiyelerindeki artışın nedeni bilinemediği gibi Baf, Evdim, Leymosun, Gilan, Tuzla ve Lefke nahiyelerinde görülen düşüşün de nedenleri bilinmemektedir. 4 nahiyede toplam 12.873 akçe artma, 6 nahiyede ise toplam 10.085 akçe azalma vardır. Omorfa nahiyesindeki artış istisna edilirse genelde bir azalma olduğu görülmektedir. H.1007-H.1011 yılları arasındaki dönem de şimdilik karanlıkta kalan dönemlerdendir.

Tablo 9. H. 1003 (M. 1595-96) ve H. 1007 (1598-99) Yıllarında Yapılan Tahsilat

Nahiyenin Adı	Tahsilat Miktarı (Akçe) H.1003	Tahsilat Miktarı (Akçe) H. 1007	Fark -/+
Baf	10.686	9.494	-1.192
Kukla	4.222	5.280	+1.058
Evdim	5.660	5.124	-536
Leymosun	6.550	4.872	-1.678
Gilan	3.677	1.110	-2.567
Pendaya	2.956	3.822	+866
Omorfa	6.566	15.238	+8.672
Tuzla	14.476	13.090	-1.386
Hırsofu	7.150	9.427	+2.277
Lefke	6.626	3.894	-2.732

H.1012 (1603-1604) yılına gelince, bu yıla ait 200.000 akçelik *âdet-i aġnâm* kaydı mevcuttur⁶³. Söz konusu kayıttaki 200.000 akçelik gelirin 1603 yılına ait olduğu anlaşılmaktadır. Verginin tahsilinde görevli olan *emin* Mustafa Bey ile *kâtib* Sefer Bey idi. Her ikisi de *sipahiyân*dan olan bu kişiler toplam 53 günlük bir çalışma sonunda mezkur vergiyi, muhtemelen *âdet-i aġnâm ve resm-i aġıl ve resm-i küvâre ve bid'at-i henâzîr* adlı vergileri, tahsil etmişler ve bunun karşılığında kendilerine 18.760 akçe ödenmiştir. H. 1012 yılına ait kayıttaki dikkati çeken bir husus da H. 1007 yılındakiyle benzerlik göstermektedir. Her ne kadar 200.000 akçelik bir miktardan söz ediliyorsa da yapılan tahsilatın 129.600⁶⁴ akçe olduğu görülmektedir. Söz

⁶³ BOA, Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No.568, s. 14.

⁶⁴ Aynı defterde verilen rakamlar toplanınca 129.319 sonucu bulunmakta ise de defterin aynı sayfa-

konusu miktara 9.695 akçelik mukataa geliri de eklenerek toplam 139.295 akçe İstanbul'a gönderilmiştir. Tahsil edilen *âdet-i ağnâm* vergisinden bazı harcamaların karşılandığı (vergiyi tahsil etmekle görevli kişilere peşin ödenen 34.087 akçe, hazine taşımada kullanılan 13 adet katır için ödenen 16.050 akçe ve İstanbul'a gönderilen paranın taşıyıcılarına ödenen 15.000 akçe, toplam 49.810 akçe) düşünülürse, yapılan harcamalarla birlikte aslında tahsil olunan *âdet-i ağnâm* vergisinin toplamda 179.129 akçeyi bulduğu görülmektedir. Bu miktar aşağı yukarı H. 1007 yılında tahsil olunan 187.245 akçelik miktara yakındır.

Kıbrıs'tan Tahsil Olunan *Âdet-i Ağnâm*ın Mahiyeti

Recep Dündar doktora çalışmasında 1572 tarihli Kıbrıs tahrir defterine dayanarak *âdet-i ağnâm* (101.768 akçe), *bid'at-i henâzır* (66.102 akçe) ve *resm-i küvâre* (25.989 akçe) vergilerini hesaplamıştır⁶⁵. Onun verdiği rakamlar toplandığında adı geçen üç verginin toplamının 193.859 akçe olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 1571-1577 yıllarında, tahsil edilen miktarlar göz önüne alındığında, bu yıllarda *âdet-i ağnâm*ın müstakilen toplandığı düşünülebilir. Ancak H.993 (M.1585) yılında toplam 198.491 akçe hasılat elde edilmiş olup bahsi geçen miktarın bahsi geçen üç vergiyi kapsayıp kapsamadığı açık olarak yazılmamıştır. H.994 yılına ait kayıt ise çok açıktır ve *âdet-i ağnâm ve resm-i ağıl ve resm-i küvâreyi* de içermektedir. H.994 (M.1586) yılı kayıtları tam olmamakla birlikte *âdet-i ağnâm* adıyla 1585 yılında tahsil olunan verginin aslında *âdet-i ağnâm ve resm-i ağıl ve resm-i küvâre* anlamına geldiği tahsil edilen miktarın toplamından tahmin olunabilir. Bu durum çalışmanın kapsadığı son yıl olan 1603 yılına kadar böyle devam etmiştir. H. 1007 (1598-99) yılında bunlara *resm-i ağıl* vergisinin de eklendiği görülmektedir. Kıbrıs tahrir defterine göre sadece Karpaz nahiyesinde resmî ağıl vardı ve *hass-ı şâhî* idi. Dolayısıyla 1599 yılında *âdet-i ağnâm* adıyla tahsil edilen vergiler içine *resm-i ağıl*ın da katılarak Ayşe Sultan'a tahsis edilmesi normal karşılanabilir. Zaten bu verginin miktarı da çok değildir. Sonuç olarak öyle anlaşılıyor ki *âdet-i ağnâm* vergisi 1577-1585 yılları arasındaki bir tarihten itibaren bahsi geçen diğer iki vergiyle birlikte tahsil edilmiştir. 1599 yılında ise bunlara *resm-i ağıl* da eklenmiş görülmektedir.

sındaki bir başka kayıt ağnâm vergisinin 129.600 akçe olduğunu belirtmektedir. BOA, Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No.568, s. 14.

⁶⁵ Dündar, *Kıbrıs Eyaleti (1570-1670)*, s. 242.

Kıbrıs'tan Tahsil Edilen *Âdet-i Ağnâm* Vergisi Kaynaklı Harcamalar

Kıbrıs'a tahsil edilen *âdet-i ağnâm*ın nerelere harcandığı veya İstanbul'a gönderilip gönderilmediği ile ilgili kayıtlar oldukça azdır. 8 Mayıs 1586 tarihinde bu kalemden tahsil olunan 75.000 akçenin 38.108 akçesi, dönemin Kıbrıs beylerbeyi Cafer Paşa'nın 1586 yılı maaşının bir kısmını oluşturmuştur⁶⁶. Yaklaşık 10 yıl sonra, 15 Ocak 1595 tarihinde hazineye girdisi yapılan 174.351 akçelik *âdet-i ağnâm*ın tamamı dönemin Kıbrıs Beylerbeyi Ali Paşa'nın *masar*⁶⁷ dönemi maaşına tahsis edilmiştir⁶⁸. H.1007 (M.1598-99) yılında bu kalemde elde edilen para yukarıda açıklandığı üzere Ayşe Sultan'a tahsisat olarak verilmiş ve İstanbul'a gönderilmiştir. 1603 yılında tahsil edilen *âdet-i ağnâm* vergisinin büyük bir miktarının yine İstanbul'a gönderildiği anlaşılıyorsa da devlet hazinesine mi yoksa Ayşe Sultan'a mı gönderildiği maalesef kayıtlardan anlaşılamamaktadır. Bununla birlikte 1603 yılında bu kalemde elde edilen gelirin 49.810 akçesinin tahsilatı yapanlar, hazineyi taşıyan görevliler ve yine hazineyi taşıyan katırlar için harcanmış olduğu görülmektedir.

Sonuç

Âdet-i ağnâm vergisi Osmanlı yönetiminin Kıbrıs'tan tahsil ettiği vergilerden biriydi. Tahsil edilen miktarın bütçede çok önemli bir yer tutmadığı anlaşılmakta olup söz konusu vergi iki koyuna bir akçe olarak tahsil edilmiştir. Bu vergiyle birlikte tahsil edilen *resm-i ağıl* vergisine ise sadece Karpaz nahiyesinde rastlanmaktadır. Ayrıca Karpaz nahiyesinin iki köyünden tahsil edilen ağnâm vergisi doğrudan *hass-ı şahî* olarak kaydedilmiş ve gelirin sultana ait olduğu açıkça belirtilmiştir. İncelenen dönemde Kıbrıs *âdet-i ağnâm*ı genel olarak Kıbrıs beylerbeyi ile defterdarı tarafından ayrı ayrı görevlendirilen kişilerce tahsil edilmiştir. *Âdet-i ağnâm* adıyla tahsil olunan vergi/vergilerin bir kısmı bazen Kıbrıs Beylerbeyi olanlara maaş olarak verilmiş veya bazı başka masraflara tahsis olunmuştur. 1599 yılında tahsil edilen vergi ise Ayşe Sultan'a tahsis edilerek İstanbul'a gönderilmiştir.

Ulaşılan diğer bir sonuç ise tahsil edilen ağnâm vergisi miktarının sabit olmamasıdır. Her ne kadar Kıbrıs tahrir defterinde *âdet-i ağnâm* için 100.000

⁶⁶ Topkapı Sarayı Arşivi, Fon Kodu: TS. MA.d, Gömlek No: 9903, s. 3.

⁶⁷ Masar, Muharrem, Safer ve Rebiülevvel aylarını kapsayan üç aylık dönem demektir. Said Öztürk, *Siyakat Yazısı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 474.

⁶⁸ BOA, Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No.568, s. 26.

akçe civarında ortalama bir rakam söz konusu olsa da yapılan tahsilatta yıllara göre artışlar ve azalmalar yaşanmıştır. Bununla birlikte incelenen dönemde *âdet-i ağnâm* adı altında yapılan tahsilatın 100.000 akçenin altına düşmediği söylenebilir. Bu durum incelenen dönemde Kıbrıs'taki *âdet-i ağnâm*'in 200.000'in üzerinde olduğunu düşündürmektedir. Aynı şekilde özellikle 1585 yılından itibaren *âdet-i ağnâmın resm-i kiivâre* ve *bid'at-i henazir* vergileriyle birlikte tahsil edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA)

a.Mühimme Defteri, No:48, hüküm no:33.

b.Maliyeden Müdevver Defterler

Fon Kodu: MAD.d. Gömlek No: 368.

Fon Kodu: MAD.d. Gömlek No. 372.

Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No: 395.

Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No: 423.

Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No: 425.

Fon Kodu: MAD, d., Gömlek No: 647.

Fon Kodu: MAD.d., Gömlek No: 7348.

2. Topkapı Sarayı Arşivi

Fon Kodu: TS.MA.d, Gömlek No:9914.

Fon Kodu: TS.MA.d, Gömlek No:9903.

3. KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi

1 Nolu Kıbrıs Mukataa Defteri, Defter No: KŞS.d. (Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri)1.

Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri, (KŞS), No:1-a

4. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi

Defter-i Mufassal-ı Livâ-yı Kıbrıs, No:64 (TKGM. TADB. TT.d. 64),

B. Yazma Eserler

İstanbul Büyükşehir Atatürk Kitaplığı, Atatürk Kitaplığı, Yazma No: Bel_Yz_K.0944, Varak 59/b-60/a.

C. Yayımlanmış Eserler

Arslanboğa, Kadir, “1589-90 Malî Yılına Ait Osmanlı Devleti Bütçesi'nin Oluşturulması ve İncelenmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 36 (2013), ss. 113-126.

Arslanboğa, Kadir-Ahmet Arslantürk, “Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs Adası'nın Ağustos 1598 ile Nisan 1599 Tarihleri Arasındaki Gelir ve Giderlerinin Tahlili”, *History Studies*, sy. 5 (2014), ss. 13-30.

Çağatay, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 5 (1947), ss. 485-486.

Çevikel, Nuri, *Kıbrıs Eyaleti (1750-1800)*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazimağusa 2000.

Çoruh, Haydar, *II. Mahmut Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî ve İçtimai Yapısı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.

Demircan, Yasemin, “XV-XVII Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Çeşitli Yönleriyle Küçükbaş Hayvancılık”, *OTAM* (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi), sy. 24 (2008), ss. 71-95.

Demiryürek, Mehmet, “1 Nolu Kıbrıs Mukataa Defterine Göre Kıbrıs Adasında Mukataa Uygulaması (Mesarya Kazası)”, *I. Uluslararası Tarihte Kıbrıs Sempozyumu: Tarihte Kıbrıs*, (11-13 Nisan 2016), (Ed), Osman Köse, *Tarihte Kıbrıs*, İstanbul 2017, ss. 141-157.

_____, “1826 Düzenlemesinden Sonra Kıbrıs İhtisâb Rüsûmu (1828-1838)”, *Bellekten*, sy.276 (2012), ss. 553-605.

Diñç, Güven, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2010.

_____, “Osmanlı Döneminde Kıbrıs Saray Vergisi”, *9. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, Gazimağusa, KKTC, 24-25 Nisan 2014, ss. 153-164.

Dündar, Recep, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Malatya 1988.

- Emecen, Feridun, "AĞnâm Resmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1988, ss. 478-479.
- İnalçık, Halil, "Ottoman Policy and Administration in Cyprus after the Conquest", *Kıbrıs Tahrib Defterleri: Mufassal, İcâl ve Derdest*, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, Ankara 2013, ss. 23-34.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C 1. 1300-1600, (Ed.) Halil İnalçık, Donald Quataert, çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Jennes, Diamond, *The Economics of Cyprus: A Survey to 1914*, McGill University Press, Montreal 1962.
- Jennings, Ronald C., "The Population, Taxation, and Wealth in the Cities and Villages of Cyprus, According to the Detailed Population Survey (Defter-i Mufassal) of 1572", *Journal of Turkish Studies*, sy. 10 (1986), ss. 175-189.
- _____, *Village Life in Cyprus at the Time of the Ottoman Conquest*, (Eds.) M. Akif Erdoğan, Ali Efdal Özkul, Isis Press, İstanbul 2009.
- _____, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World*, New York University Press, New York and London 1993.
- Sahillioğlu, Halil, "Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, sy. 7/8 (1967), ss. 1-33.
- "Osmanlı Kanunnameleri", *Millî Tettebular Mecmuası*, sy. 1 (1331/1915), ss. 49-112.
- Samani, Hasan, *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1778)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2006.
- Sertoğlu, Mithat, "AĞnâm Resmi", *Osmanlı Tarih Lügati*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2015, s.10.
- Özkul, Ali Efdal, "The Ottoman Empire's Tax Policy in the Eighteenth Century Cyprus", *Archivum Ottomanicum Special Cyprus Issue*, sy.32 (2015), ss. 53-81
- Öztürk, Said, *Siyakat Yazısı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.
- Pakalın, Mehmet Zeki, "Âdet-i AĞnâm", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, ss. 20-21.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.
- Ünal, Mehmet Ali, "Âdet-i AĞnâm", *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 10.